

تعلیقہ بر

اساس الاقتباس

خواجہ نصیر الدین طوسی

۱. متن اساس الاقتباس

سید عبداللہ انوار

۱۱	پیشگفتار
۱	۱۷ خطبه
۲	۱۸ مقدمه
۲	۱۸ ابتدای سخن در منطق
۴	۲۱ مقاله اول
۴	۲۱ در مدخل منطق که آنرا ایساغوجی خوانند
۴	۲۲ فن اول: در مباحث الفاظ
۴	۲۲ فصل اول: در کیفیت دلالت الفاظ بر معانی
۵	۲۳ فصل دوم: در نسبت الفاظ با معانی
۵	۲۶ فصل سوم: در قسمت الفاظ
۷	۲۸ فن دویم: در مباحث کلی و جزوی
۷	۲۸ فصل اول: در تعریف کلی و جزئی
۷	۲۸ فصل دوم: در حمل و وضع
۷	۲۹ فصل سیم: در فرق میان کل و کلی و جزو و جزوی
۷	۳۰ فصل چهارم: در دیگر معانی لفظ کلی
۸	۳۱ فن سیوم: در مباحث ذاتی و عرضی
۸	۳۱ فصل اول: در معرفت ذاتی و عرضی
۸	۳۲ فصل دویم: در اقسام ذاتی
۸	۳۲ فصل سیم: در اقسام عرضی
۸	۳۳ فصل چهارم: در اقسام مقول در جواب ماهو
۱۰	۳۵ فن چهارم: در مباحث کلیات خمسسه
۱۰	۳۵ فصل اول: در تعریف کلیات خمسسه
۱۰	۳۶ فصل دوم: در مراتب اجناس و انواع

۱۱	۳۷	فصل سیوم: در احوال فصول
۱۱	۳۷	فصل چهارم: در بیان حال خاصه و عرض عام
۱۱	۳۸	فصل پنجم: در احوال این کلیات پنجگانه
۱۲	۴۱	مقاله دویم
۱۲	۴۱	در مقولات عشره و آنرا قاطیغوریاس خوانند
۱۲	۴۲	فصل اول: در ابتداء سخن در مقولات
۱۲	۴۳	فصل دویم: در معرفت موضوع
۱۳	۴۴	فصل سیم: در تعریف جوهر و بیان انواع و فرق میان جوهر و عرض
۱۳	۴۵	فصل چهارم: در تعریف کمیت و بیان انواع و اقسام او
۱۳	۴۷	فصل پنجم: در معرفت کیفیت و بیان انواع
۱۴	۴۹	فصل ششم: در معرفت مقوله مضاف و انواع
۱۵	۵۱	فصل هفتم: در شش مقوله باقی
۱۵	۵۳	فصل هشتم: در معرفت اقسام تقابل
۱۷	۵۶	فصل نهم: در اقسام تقدم و تأخر و معیت
۱۸	۵۹	مقاله سیوم
۱۸	۵۹	در عبارات
۱۸	۶۰	فن اول در معرفت احوال جازمه و احوال انواع و اصناف قضایا
۱۸	۶۰	فصل اول: در اصناف دلالات و احوال مدلولات
۱۸	۶۲	فصل دوم: در تعیین قول جازم و چگونگی تألیف از الفاظ مفرده
۱۸	۶۴	فصل سیوم: در ذکر اثبات و نفی و ایجاب و سلب به حسب این موضع
۱۸	۶۵	فصل چهارم: در اقسام قضایا
۱۹	۶۶	فصل پنجم: در اقسام شرطیات
۲۰	۶۷	فصل ششم: در وحدت و کثرت قضایا به حسب اعتبار اجزاء آن
۲۰	۶۸	فصل هفتم: در نسبت اجزای قضایا با یکدیگر
۲۲	۷۲	فصل هشتم: در چگونگی تعلق صدق و کذب به قضایای شرطی و اجزای آن
۲۳	۷۴	فصل نهم: در خصوص حصر و اهمال قضایا
۲۵	۷۶	فصل دهم: در تحصیل مفهوم قضایا و تلخیص اجزاء آن
۲۸	۸۲	فصل یازدهم: در بیان تقابل و تضاد و تداخل و تناقض قضایا
۲۸	۸۴	فصل دوازدهم: در قضایای محصله و معدولیه و عدمیه و تلازم آن
۴۹	۹۳	فصل سیزدهم: در تلازم شرطیات
		فصل چهاردهم: در بیان تلازم و تباین قضایا به اعتبار استوا
۵۲	۹۷	و انعکاس اجزاء و مقابلات اجزاء

۵۴	۱۰۰	فصل پانزدهم: در قضایا منحرفه و محرّفه
۵۶	۱۰۱	فصل شانزدهم: در رد بعضی قضایا با بعضی فن دویم: در جهات قضایا و اعتبار آن در ابواب تناقض
۵۷	۱۰۳	و عکس و آنچه به آن تعلق دارد فصل اول: در معنی جهت و فرق میان ماده و جهت و
۵۷	۱۰۳	تعیین موضع جهت قضایا فصل دویم: در معنی ضرورت و امکان و اعتبار آن در ذهن
۵۷	۱۰۴	و خارج و فرق میان ضرورت و دوام
۵۸	۱۰۵	فصل سیم: در اصناف ضروری و دائم
۵۸	۱۰۸	فصل چهارم: در اصناف ممکنات
۵۹	۱۰۹	فصل پنجم: در اصناف مطلقات
۶۰	۱۱۱	فصل ششم: در اعتبار اقسام عرفی و مشروط به حسب اعتبار جهات ذاتی
۶۱	۱۱۲	اقسام عرفی مطلق
۶۲	۱۱۳	اقسام مشروط مطلق
۶۳	۱۱۴	اقسام عرفی لامشروط
۶۳	۱۱۵	فصل هفتم: در بیان خصوص و عموم قضایا مطلقه و موجهه
۶۶	۱۲۰	فصل هشتم: در تناقض موجّهات
۶۹	۱۲۲	فصل نهم: در تعریف عکس و بیان عکس مستوی در موجّهات
۷۲	۱۲۸	فصل دهم: در عکس نقیض
۷۴	۱۳۳	فصل یازدهم: در اعتبار جهت و نقیض و عکس در قضایای شرطی
۸۰	۱۳۹	مقاله چهارم
۸۰	۱۳۹	در علم قیاس و آن را انولوطیقاء اول خوانند
۸۰	۱۴۰	فن اول در قیاس و آن دو قسم است
۸۰	۱۴۰	قسم اول: در تعریف قیاس و اقسامش و بیان قیاسات حملی تنها
۸۰	۱۴۰	فصل اول: در تعریف قیاس
۸۰	۱۴۲	فصل دویم: در انواع قیاسات
۸۱	۱۴۳	فصل سیم: در اجزاء قیاسات و بیان هیات اقتران مقدمات
۸۲	۱۴۴	فصل چهارم: در بیان اشکال حملیات و حال ضروب هر یکی
۸۲	۱۴۵	شکل اول
۸۴	۱۴۷	شکل دویم
۸۵	۱۴۹	شکل سیوم
۸۷	۱۵۲	شکل چهارم

۲۸۵	۳۲۸ فصل اول: در بیان ماهیت و منفعت جدل و ذکر احوال سائل و مجیب
۲۸۷	۳۳۲ فصل دوم: در ذکر مواضع جدلی و کیفیت انشعاب مقدمات از آن
۲۸۸	۳۳۳ فصل سیم: در اجزای قیاسات و مطالب جدلی و اصناف مواضع
۲۹۰	۳۳۵ فصل چهارم: در بیان حال مبادی و مسائل و مقدمات و مطالب و قیاس جدلی
۲۹۱	۳۳۸ فصل پنجم: در ذکر ادوات جدل که ارتیاض با آن مفید ملکه جدلی باشد
۲۹۵	۳۴۲ فن دوم: در مواضع
۲۹۵	۳۴۲ فصل اول: در مواضع اثبات و ابطال
۳۰۰	۳۴۷ فصل دوم: در مواضع اولی و اثر
۳۰۳	۳۵۰ فصل سیم: در مواضع جنس
۳۰۷	۳۵۴ فصل چهارم: در مواضع خاصه
۳۱۰	۳۵۸ فصل پنجم: در مواضع حدّ
۳۱۱	۳۵۸ مواضع الفاظ
۳۱۲	۳۵۹ مواضع تجاوز بر قدر کفایت
۳۱۲	۳۵۹ مواضع باقی مباحث حدّ
۳۱۶	۳۶۳ فصل ششم: در مواضع هوهو
۳۱۷	۳۶۵ فن سیوم: در وصایا
۳۱۷	۳۶۵ فصل اول: در وصایاء سائل
۳۱۸	۳۶۸ فصل دوم: در وصایاء مجیب
۳۲۱	۳۷۱ فصل سیوم: در وصایای مشترک میان سائل و مجیب
۳۲۳	۳۷۳ مقاله هفتم
۳۲۳	۳۷۳ در مغالطه و آنرا سوفسطیقا خوانند
۳۲۳	۳۷۴ فصل اول: در بیان تبکیت مغالطی و ذکر صناعت مغالطه و منفعت آن
۳۲۴	۳۷۶ فصل دوم: در حصر اسباب غلط و مغالطه که داخل بود در نفس تبکیت
	 فصل سیوم: در بیان اسباب مغالطه از امور خارجی و ذکر آنچه سائل و مجیب را در این صناعت نافع بود
۳۲۷	۳۸۰ مقاله هشتم
۳۲۹	۳۸۳ در خطابت و آنرا ریطوریکا خوانند
۳۲۹	۳۸۴ فن اول: در اصول و قواعد خطابت چهار فصل است
	 فصل اول: در ماهیت و منفعت خطابت و نسبت آن با
۳۲۹	۳۸۴ صناعت جدل و دیگر صناعات
۳۳۱	۳۸۷ فصل دوم: در اجزاء خطابت
۳۳۲	۳۸۸ فصل سیوم: در قیاسات خطابی و حال مواد و صور آن

	 فصل چهارم: در اصناف مخاطبات به حسب اغراض مختلف
۳۳۵	۳۹۱ و طریق استعمال هر یک
۳۳۸	۳۹۶ فن دویم: در اعداد انواع
۳۳۹	۳۹۶ فصل اول: در اعداد انواع متعلق به مشاورات
۳۴۱	۳۹۹ فصل دویم: در اشد و اضعف
۳۴۱	۳۹۹ فصل سیوم: در اعداد انواع متعلق به منافرات
۳۴۲	۴۰۰ فصل چهارم: در اعداد انواع متعلق به مشاجرات
۳۴۵	۴۰۳ فصل پنجم: در اعداد انواع نافع در تصدیقات غیر صناعی
	 فصل ششم: در ذکر انفعالات و اخلاق نفسانی که در استدراجات نافع بود
۳۴۶	۴۰۴ و اعداد انواع به حسب آن
۳۵۰	۴۰۸ فصل هفتم: در اختلاف اصناف
۳۵۲	۴۱۰ فصل هشتم: در انواع مشترک و ختم سخن در انواع
۳۵۵	۴۱۳ فن سیوم: در توابع و آنچه بدان ماند
۳۵۵	۴۱۳ فصل اول: در حال الفاظ
۳۵۷	۴۱۶ فصل دوم: در نظم و ترتیب اقاویل خطابی
۳۵۸	۴۱۷ فصل سیوم: در اخذ به وجوه و تقریر انواع آن
۳۵۹	۴۱۸ فصل چهارم: در ذکر منازعات و مقاومات خطابی و آنچه بدان متعلق بود
۳۶۱	۴۲۱ مقاله نهم
۳۶۱	۴۲۱ در شعر و آنرا بیطوریکا خوانند
۳۶۱	۴۲۲ فصل اول: در اشارت به ماهیت و منفعت شعر و آنچه به آن تعلق دارد
۳۶۳	۴۲۵ فصل دوم: در تحقیق تخییل و محاکات و بیان وجوه استعمال آن
۳۶۴	۴۲۷ فصل سیم: در احوال الفاظ و اشارت به صنعتهای شعر بر سیل اجمال

تعلیقه بر

اساسی الاقتباس

خواجه نصیر الدین طوسی

۲. تعلیقه

سید عبدالله انوار

نشر مرکز

پیشگفتار تعلیقه

آنچه در صفحات بعد می‌آید همان تعلیقه یا تعلیقه‌گونه‌ایست که در مقدمه متن اصلی اساس‌الاعتباس سخن از آن رفت. گرچه تعلیقه‌نویسی بر کتابی چون اساس‌الاعتباس منطقدانی چون خواجه نصیر می‌خواهد نه هر صاحب بضاعت مزجاتی ولی از آنجا که مور را رخصت است تا هدیه نزد سلیمان برد و آن گستاخی نباشد تعلیقه‌نویسی کم بضاعتی بر کتاب اساس‌الاعتباس نیز همان حکم هدیه مور به نزد سلیمان را دارد و وصف گستاخی به خود نمی‌گیرد. چه کتاب اساس‌الاعتباس همان‌طور که در مقدمه آمد یکی از کتب پر حجم منطوق فرهنگ اسلامی است که جز کتب منطقی «شفا» شیخ‌الرئیس و «منطق شرح ابن رشد» بر رسائل منطقی ارسطو کتب منطقی دیگر در کمیت با آن همسنگی نمی‌نمایند و در کیفیت هم اگر بگوئیم در پاره‌ای از مواضع آن بر همه آن کتب برتری دارد گزافه‌ای نگفته‌ایم برین تقریر: از آنجا که مدون منطق بنا بر مشهور ارسطو است و ارسطو هم در همه امور قائل به دو جزء خارجی ماده و صورت است، در منطق هم که آن امریست از آموزا و دو جزء دید و بر پایه این دو جزء بنیان کار خود را گذاشت. او در یک جزء ماده منطقی را در تحت «صناعات خمس» بی‌بحث کشید و در جزء دیگر از صورت منطقی تحت «معرف» و «حجت» و ملحقات آن سخن گفت. بعد از او هم همین تقسیم ارسطو متبّع شد و منطق‌دانها نیز بر همان روش او رفتند و کتاب اساس‌الاعتباس هم برین طریق رفت.

در «صناعات خمس» اگرچه این کتاب از حیث مطلب کوتاهتر از شفاست ولی در قسمت صورت در پاره‌ای از مواضع فزونی بر شفا و شرح ابن رشد دارد تا چه رسد بر کتب دیگر. البته در ضمن باید بگوئیم بحث اصیل هم همان بحث صورت است نه بحث ماده چنانکه در همه امور دیگر متقوم ماده‌ها صورت‌ها‌اند. درین کتاب ما به روشنی می‌بینیم که خواجه با نهایت دقت باب «معرف» را از همه جوانب و بدون کوچکترین غفلتی شرح می‌دهد و بدون ذره‌ای امساک باب الفاظ را که از لواحق باب معرف است می‌آورد و آنها را بصورت پریشان و درهم بلکه مطالب را به ترتیب منظم و بر پایه تقسیم حصر عقلی ردیف می‌کند و ارائه می‌دهد، و چون از آن‌ها فارغ می‌آید به «حمل» که از امهات منطق است با دقت خاص معرفت‌شناسی (Epistemologique) می‌پردازد و با بیان انواع حمل به «کلیات» و اقسام آن می‌رسد و با تبیین آنها به سراغ «کلیات خمس» می‌رود و با چیرگی هر چه تمامتر نکات ریز این کلیات را عرضه می‌کند و چون مبحث معرف با ملحقاتش را خاتمه یافته شده می‌بیند بسوی «فضایا» می‌رود و درین گذار هم سری استطراداً ولی در نهایت کمال به «مقولات عشر» می‌زند و در آنجا نشان